

ság, hogy azon jobbágyoknak a' szükséges vonós marhák bevásároltassanak, és által adattassanak. Ezen marháknak az árát nem lesznek kötelesek a' jobbágyok egyszerre, hanem apródonként, minden kamat nélkül lefizetni. — Még a' tulajdon vonós marháit is megszorította, hogy nagyobb részét a' szántásnak azokkal tehesse meg, és a' jobbágyokat tulajdon földmivelésektől el ne vonja. Hallatszik is a' jobbágyoktól, hogy ők mindenkor háladatos köszönettel fognak ezen ritka kegyességű Urokhöz viseltetni. Ezen különös tselekedet ilyen pénz szűkü világban megérdemli, hogy Tettes Dé'sánfalvai Gyika Rustan Emm. Urnak neve a' később maradéknak, és a' jelen való földes Uraknak követő példájokra ezen Tudományos Gyűjteményben fényeskedjék.

T. T. J. T.

II. L i t e r a t ú r a.

A. H a z a i L i t e r a t ú r a.

1) K ö n y v - v i ' s g á l a t.

- 1) A' Kenyér-mezei viadal, vagy a' hasonlíthatatlan vitézség. Énekes vitézi Játék 4 felvonásban.

Parturiunt montes nascitur ridiculus mus

Phaedrus.

„A' tsuda, melyet e' ditső nemzet világ láttára tett, ne legyen elrejtve ön maradéka előtt” — ezen feljül irással kezdi el B. Ur a' Kenyérmezei viadalt — avagy nem örvend-é a' lelke minden Magyarinak, mikor már a' kezdet is tsuda szóval ajánlja magát, és valóban tsuda, hogy mikor ilyen tsudák tünnek elő a' Magyar Tudományos

világban, mint minden nevezetes történetkor p. o. Julius Caesar halálakor, üstökös tsillag nem tetszett fel. Egy tsudáról akarok én tehát értekezni, mellyben nec pes nec caput uni redditur formae, és ez a' Kenyérmezei viadal neve alatt ki adatott énekes vitézi játék. — Lássuk hát 1-ör Mi a' vitézi? — Hérosoknak, vitézeknek neveztettek a' Görögöknél a' régi időben mind azon férjfiak, a' kik a' többiek között magokat vitézségek, bátorságok, erejek, és tudományok által megkülömböztették, a' kik természet, és az emberek felett lévő valóságoknak tartattak 's az Istenek közzé számláltattak, a' kik és az emberek közt mint fél Istenek közép osztályt formáltak. Mostan pedig Drámai tekintetben ezen szó alatt „vitézi” értetik az álhatatossága, energiája az akaratnak, melly minden ellentállások 's veszedelmek ellenére is nagy tzelokra törekedik, következésképen a' vitézség, Heroismus, tselekedetekben 's történetekben áll — az érzéseket tsak annyiban lehet vitézieknek nevezni, a' mennyiben azok vitézi történetekre vezérelnek. Fő caractere, tulajdonság? 's megesmertető jele a' vitézi tárgynak, a' fenjáróság, felemelkedettség, és ezen érzést kell felsekcenteni mind azon munkáknak, mellyek herosi, vitézi nevet akarnak érdemelni.

2-ör Mi az Énekes Játék? (Opera) Az Énekes Játék szélesebb értelemben mu'sikai Dráma. A' mu'sikai néző Játéktól abban különbözik, hogy ebbe tsak imitt amott, a' mint a' történet kívánja szövődnek belé némelly mu'sikai darabok. Erre tsak az olyan darabok alkalmasak, mellyek a' Dráma szoros reguláji alól kivételöndhetnek; a' Dráma ugyan is az emberi tselekedeteknek, történeteknek, mint most történetenek poétai v. költői módon való elő adattatások, következésképen magoknak a' tselekvő személyeknek együtt való beszélgetések,

mellynek a' Jelenvalósítás mentől tökéletesebbé tételére más személyektől, mint azoknak kép-
viselőjítől kell elő adattatniok. E' szerint az Éne-
kes Játék tárgyai leginkább tündéres tárgyak,
's romános képek, mellyeknek belső valóságok
tsupán mu'sika által fejeztethetik ki tökéletesen,
mellyhez alkalmaztatódik az Éneklés ű. m. a' tün-
déres valóságok beszéd- módja. Ezekből követke-
zik, hogy a' Históriai és vitézi v. hősi tárgyak, a'
mennyiben ezek, mint megtörtént dolgok, tsak a'
Characterek vagy a' tselekvő személyek gondol-
kozása és tselekedete módjának a' Drámai regu-
lák szerint való kifejtődése által vitethetnek ki,
egy mindég a' tzel felé törekedő történetben 's
tselekedetben, 's a' mellyeknek öszve függése 's
köttetése inkább az értelemtől, mint a' képzelő-
déstől függ, épen nem az Énekes játékra for-
díthatók. Ezen két kérdésre való rövid feleletután
menjünk által a'

3-ra Az az: mi a' kérdésben forgó munkának
a' tárgya? — A' XV-ik Század volt az, mellyben a'
Törökök hatalma egész Európát elnyomattatás-
sal 's járommal fenyegette; legelső tartomány,
mellyet meg kellett hódoltatniok, hogy így a' töb-
bit sorba vehessék, volt édes Magyar hazánk, mint
ezen nyughatatlan nemzetnek szomszédja. Több
izben is történtek véres tsaták a' két nemzet közt,
mellyeket a' ki környülállásosan akar tudni, tekin-
tse meg a' magyar történet írókat, 's borzadva fogja
a' számtalan véres ütközeteket olvasni. Egy ilyen
mind két részről dühösen folytatott tsata volt a'
Kenyérmezei Erdély Országban; dühösen mon-
dom, mert a' Törökök vérszopó dühösségeknek
kívánván áldozni, a' két Magyar hazát, mint
egyetlen egy útjokban 's feltételeikben való aka-
dályt végképen el akarták törölni; ditső nemze-
tünk pedig vérével keresett honját 's szabadsá-

gát igyekezett a' járom ellen mind halálíg védelmezni. Történt ez 1479-ben ditsőségesen uralkodó Királyunk ama halhatatlan Mátyás alatt, a' fennemlített Kenyérmezején. Ali Bég ugyan is Erdélybe II. Mahumed parantsolatjára bé ütvén, szinte Gyula Fehérvárig nyomúlt, az Erdélyi Vajda Báthory István eleibe menvén, véle a' Kenyérmezején megütközött; de szerentsétlenül; hanem midőn szinte a' Törökök részére hajlott a' győzelem, és már Báthory is a' holt testek közt keresett menedék-helyet, alkalmas időben megérkezett Kinisy Pál Temes várról, a' kitől a' Török Tábor felette megverettetett, 30 ezer katonák, (de nem 40. ezer mint B. Ur állítja, talám hogy a' könyv elején lévő tsudát a' hozzá tétel által annál inkább megerősítse) levágattattak, a' többiek pedig elszéyedtek. Ez a' factum historicum: lássuk már most miképen egyezik össze ezen tárgy méltósága a' munkával? mennyibe felel meg a' tizimjével ennek foglalatja? — Hogy mi légyen a' vitézi darab, és annak fő tulajdonsága röviden elő adtam; e' szerint a' Kenyérmezei viadalnak is, melly nevezetes történet valóban érdemes a' vitézi nevezetre, épen olly hathatósággal, mély bé nyomást szülő rajzolatokkal 's hozzá illő méltósággal kellene elő adattatni, mint a' millyenre azon Hősök, mint Báthory, Kinisy és a' többi érdemes vitézek; a' kik hősi tetteik által magokat a' késő maradék előtt halhatatlanokká tették, érdemesek. De ha a' figyelmetes olvasó által nézi az egész munka foglalatját, úgy látszik, hogy ezt inkább lehetne nevezni Irényi és Lilának, vagy hasonlíthatatlan szeretetnek, ámbár e' részben is feletté hijános, mint a' Kenyérmezei viadalnak, v. a' hasonlíthatatlan vitézségnek. Többet foglalatoskodik ugyan is a' Szerző ezen pár szerelmessel, mint az egész fő tárgyal, és még a' mel-

lékes történetek, is mint a' Pfiffberger áruklodása, épen a' szerelmes párt érdeklik, holott minden Drámai költőnek az a' fő tzelja, hogy azt szeme elől soha el ne veszítse, sőt még a' mellékes történetek is annak tzeljára dolgozzanak, 's annak interesséjét mozdítsák elő. Itt ellenkező képen van a' dolog, már az 1-ső Felvonás 1-ső Jelenése is szerelmes aggódáson kezdődik, a' hol elragadtatván Irényi 1-ső szerelme helyén alig mond öt, hat sort, a' költés rendje 's reguláji ellenére extasisba jöven el kezd dudolni, 's négy sor után ismét folytatja szerelmes fántáziáját, és egy hosszú magános beszélgetésben, a' nélkül, hogy mint legfőbb vitéz (mert a' következés megmutatja, hogy B. Ur többet tulajdonít Irényinek, mint akár Kinisinek, akár Báthorynak) tsak egy szót is említene a' Török háborúról, sőt a' forrás mellett egy kanapéra lefekteti a' szerző, 's ott fektében énekelte vele: Boldog 's a' t. hogy pedig több legyen a' változás, még dörgést is tsinal mint ama nagy Franklin, és a' menyköveket sine fine minden tzel 's öszve füzés nélkül Jupiterként szórja. Hogy a' legnagyobb vitézeknek is ad a' költő szerelmes szókat a' szájokba, azt a' legnevezetesebb költők munkáji bizonyítják; de tsak annyiba a' mennyibe ezen minden élő valóságokkal közös érzés, a' szeretet, a' vitézi tárgyakkal öszve férhet, a' fő tárgynak tzeljét elő mozdíthatja, avagy ha azzal olly szoros öszveköttetésben van, hogy a' nélkül épen fen nem állhat p. o. ha valakit épen a' szeretet tesz vitézzé, és épen ez a' rugó vitézi tettek elő állítására, a' többek közt, ha valaki ártatlan elragadtatott kedvesét szabadítja ki valamelly hatalmas rabló körmei közzül 's a' t. a' millyen Helena elragadtatása, 's az abból származott Görög háború; — de a' Kenyérmezei ütközetben a' fő tárgy a' Törökökön vett győzödelem, a' rugó

az elnyomattatástól való félelem, 's a' haza megszabadítása, a' mit Irényinek Lilájával való szerelmeskedése, ha Etnai lángal lobog is az, legkisebbé sem segít elő, legalább B. Ur munkájából nyilván ki nem tetszik, hanem ha alatta értette a' reservata mentalis szerint — nó már e' más! — a' kedvest ugyan is nem a' Törökökkel lopatja el B. Ur, hanem Báró Pfiffbergerrel, 's nints is hát a' mi a' szerelmet illeti, oka Irényinek a' Törökökkel hartzolni, sőt inkább jobban tette volna az en vélekedésem szerint, ha mindenét fátatván otthon maradt 's Lillával lakodalmot ütött volna; holott B. Ur szerint ezen szókra fakadt: repes lellem hozzá, ha a' többszöri velelétemkor angyali társalkodásának bájjaiból szivott öröm, érte vérző szivembe fojtott szeretetem lángját bolygatja! (Itt ugyan tsak jól felkészítse magát a' szegény színjátszó lélekzettel előre, míg ezen hosszú részesülökből és mással érthetökből öszve szőtt font mondást el darabolja, mint szintén a' hallgató is hazúlról jó portió békességes türéssel induljon el, 's figyelmetességgel, külömben mára' közepén se emlékezik meg a' mondás elejére, hát még hol az utólja?) Végezetre is tsak vaktába akad Lillájára, úgy menti meg a' rablástól, 's akkor sem a' Törökök, hanem a' Báró Pfiffberger körmei között menti ki. Mire való tehát az a' sok hijjába való, kelleténél több szerelmes szó-szaporítás, mellyel a' darab tele van, és a' mellynék a' Kenyérmezei vitézi történetre legkisebb bé folyása sinsen? — Ezt nevezik a' Magyarok zsákbán matskát árulásnak, mikor a' külső a' belsővel meg nem egyez. De most jut eszembe a' szép név több elő fizetőket szerez.

2-or A' mi az Énekes nevet illeti, arról is feljebb szóllottam, 's a' figyelmetes olvasónak nem kell hoszasan magyaráznom, miért nem ér-

demli meg ezen darab az Énekes nevet? — mert némelly régi innen amonnan öszve szedett énekeken, 's még a' gyermekek előtt is esmeretes marsokon kívül semmit, a' mi az Énekes játékok tulajdona, benne nem talál, még tsak egy kettős Ének sints; mert az olyan Falusi Cádentiákat, mint a' 8-dik lapon is van: u. m. ifjúi szerelmem szép ideje, bártsak örökké zöldellene, mellyek hasonlók a' paraszt vőfények verseléséhez lakodalomkor, épen nem Énekes Játéki darabok; hanem olly sületlen felkiáltások, mint mikor a' fent említett vőfények magokat jól fel pályinkáztván, el ordítják magokat, 's némű némű Ének formára két három czigány nyomorúlt tizintzogása közben el kintornálják: lábaszára bordaja, a' tsizmába húzája. De a' mi Ének van is, azt kell megjegyezni róla, hogy a' jelenések készültek az énekek kedvéért, nem pedig a' darab foglalatjáért az Énekek, a' minek talám a' lesz az oka, hogy az Énekek már régiek, 's idősebbek is talán a' szerzőnél: egyébaránt a' Kenyérmezei viadalban, úgy vélem, nem is lehetnek Énekek, a' hol az illyen aetheri, 's tsak a' tündérek nyelvének annyi fogatja sints, mint egy közönségesen szeretett vezér rajta, vagy egy huszár teremtetten kiáltásának.

Ez a' Tzim - levélről; most a' belsejéről. Nem ok nélkül okoz itt tsömört, mihelyt valaki felnyitja ezt a' tsuda könyvet, a' réz metszés, a' hol valami omladék forma láttatik örök emlékezetül fel emeltetve lenni ezen nagy vitézi történetnek; ennél valóban még a' vadászatot tilalmazó táblák is szebben néznek ki némelly uraságok erdejí' szélén; és a' mi valóban tsudálatos (a' mi egy részről olly könyvben, mellynek kezdete is tsuda, nem lehet felette szembe tűnő) három magyar lovagokon kívül számtalan tsalmák is látszatnak, a' kik bizonyosan Törökök: hát ezek hogy jelenhetnek meg

egy 's ugyan azon helyen? holott a' győzödelmi oszlopnak a' történet után kell felemeltetni, mivel előre senkinek sincs az orrára írva, ki lesz a' győzödelmes, kivált a' Törökök sokasága miatt a' Magyarok olly bizonyosan számot arra nem tart-hattak, hogy előre elkészítsék; a' győzödelem után pedig örömet egy Török sem tsavargott a' Henyérmezején, de nem is volt kinek, mert nagy része a' Török tábornak mára a' paraditsomban va-tsorált a' nagy Próféjánál; hogy jöhetnek hát itt még is elő? — egyébaránt most jut eszembe a' költők szabadsága, 's hatalma, u. m. a' kik öl-nek és teremtenek: B. Ur is ezen hatalmát akarván megmutatni, a' már lenyakazott Törököket újra feltámasztotta. —

2-dik Szarvas hiba a' személyek sokasága, élet-idejek meghatározása, 's nem a' tzelra való munkálkodások. Ezek közül mindegyik olly meg-botsáthatatlan 's szembetünő botlás, hogy a' ki a' Drámai költésben jártas, mihelyt a' könyv tzim lapján a' személyek számát ált olvassa, 's a' könyv kitsinységét, melly mindöszve is nagy betűkkel nyomtatva 62. lapokból áll, megnézi, legottan által láthatja, hogy egy ilyen fontos tárgyban volna ugyan ha nem épen annyi, legalább va-lamivel kevesebb számú személyeknek elég dol-gok, de egy illy vékony fogású könyvetskében ugyan mit keres az a' sok személy? holott a' szo-ba leányoknak már nevet se kapott B. Ur. annyin vagynak: és mire is egy vitézi darabban ez a' sok asszony személy? talám hogy a' játék színen asz-szonyaik haját füsülgessék, az öltözö asztalt el-rendeljék, az ablakon lessék mikor jö a' kedves, vagy ha asszonyaik el ájulnak, nyakon kaphassák 's a' t. Ezeknek a' Henyérmezei viadalban a' Törö-kökön vett győzödelembé legkissebb befolyások sincs; sőt, hogy sopánkodásaikkal, sirásaikkal a'

vitézek szívét is el ne lágyítsák, el kellett volna B. Urnak nagy részét a' konyhára küldeni, hogy ott sütvén főzvé az eléhezett vitézeknek az ütközet után legyen mit enniük. Ebből származik aztán az, hogy egy személynek sints tökéletes rollája, mind tsonka valamennyi, 's tsak immel ámmal dolgoznak a' tzelra, 's a' mi beszéd van is szájokba adva, tsak arra való, hogy az iv legyen tele mentől hamarébb. Igaz ugyan, hogy ama halhatatlan Schiller munkájiban is vagynak sok személyü darabok, a' többek közt Stuart Máriában 18. 's többnyire a' tárgy méltóságához képest mind az ország naggyai 's tsak két három alacsonyabb sorsúak vagynak belé téve, a' kik nélkül mint tselédek nélkül Stuart Mária, mint Királyné egy általjában el nem lehet: Don Karlosban pedig huszan vagynak, a' hol egy inason kívül nintsen is senki a' ki a' darab fényét a' rangra nézve homályosíthatná; azonban mind a' két munka elég hosszú, az elégségig ki van merítve mindenik személynek a' rollája, a' honnan a' játék-szinen való előadattatásra több órák szükségesek. A' kérdésben forgó darab felséges tárgya pedig épen ellenkező módon van ki dolgozva; mert azon kívül, hogy B. Ur a' 24. ember munkásságát egy illyen dióhajnyi munkátskába szoritotta öszve, még az is hiba, hogy ez a' kevés munkásság sem a' tzelhoz képest való; így az első felvonás 7-dik Jelenésében nagy vendégséget ütnek, pedig meg vagy on irva, hogy a' ki nem dolgozik ne is egyék; ezek még is a' nélkül hogy legkevesebb rendelést tettek volna is az ütközetről, Bethlen Ur jó szívűségéből derekasan esznek isznak, 's az evés közben kezdenek valamit emlékezni, hogy még Török is van a' világon. Sztáray szinte kardot ránt, de mivel a' kezének hihető süttel volt dolga, most az egyszer felhagy tzeljával; Dörgő pedig

majd a' tsillagokat vi'sgálja (talán a' jó bortól szikráztak szemei) majd az aranyról álmodozik, 's ezekről elmélkedik Philosophusi eszével, a' honnan ezt az igazságot következteti: hogy a' jó vitéznek mindég ütközetre van vágyása, a' mire ama nagy Héros Sztáray, a' ki az előtt egy két minutummal akarátja ellen is kardjához kapott, mint-ha mindjárt aprítani kellene az ellenséget, azon kezd panaszkodni, hogy a' maroknyi Magyarságnak a' roppant Török táborral kell szembe szállani, 's fejenként mindeniknek tiz Törökkel kell vagdalkozni. Pfuj! hát ilyen nyúl szívű első tisztje volt a' magyar seregnek? mit lehet a' közlegénytől várni, ha már a' vezér is illy vén asszonyi módra sopánkodik? — Én ugyan mondhatom, hogy illyen Herosi tulajdonságokkal á' jó Sztáray tsak káplárságig se menne mai időben. De most jut eszembe, akarátja ellen kapott kardjához; e' szerint tsudálatos módon (emlékezzen az olvasó a' darab elejére „tsuda 's a' t.) 's az ütközetben is, hihető, akarátja nélkül szabdalta a' Törököket karja. — Igy hosszú beszélgetés után (bezzeg nem kellene nagyobb ostor a' színjátékosoknak, mint ha illy két levélnyi rollának elmondása alatt kén-telenítetnének az üres asztalnál ülni 's a' fényes asztali készületek mellett az éh kortyot nyelni) jól lakva felkelnek a' vitézek, 's egy ó Testaméntomi. Mars elmu'sikálása közben Irényi Lilla kezét 's száját (ugyan mellyik költőtől tanulta azt az utasítást) megtsókolván eloszlottak, tsak én maradtam a' sovány gondolatok mellett éhen. Ez a' 24, vagy helyesebben mondva 19. személyek tselekedete az 1-ső felvonásban, a' mi a' fő tárgyat illeti; (a' Törökök ugyan is, kik mindöszve ötön vagynak, nap-fényre se jönnek, pedig ezekkel ütköznek meg a' Magyarok, és így a' fő tárgyra nevezetes befolyások van) mert a' 0. elsőbb jelené-

seknek ugyan szorosan véve semmi befolyások
sints, 's több betsületére vált volna B. Urnak, ha
kiváltképen némelly részével pipát gyújtott volna,
de erről alább. A' 7-dik Jelenésről még azt kell
megjegyeznem, hogy némelly személyeknek gon-
dolkozások, 's vitéz bátorságok helyessen van elő-
hozva, tsak hogy mikor a' haza szabadítása fo-
rog kérdésben, nem illik poharazni, mert ilyen-
kor a' leggyávábbak is Herculesi erővel bírnak,
mint Horatius mondja: Quis post vina gravem mi-
litiam crepat? hanem valami hadi tanátskozásban
kellett volna elő adni, a' mellynek lehet tsupán
tárgya az ilyen értekezés; ez által mind a' tárgy-
nak illendő helyet szabott volna ki, mind pedig
Bethlennét, és Lilla kisasszonyt megmentette vol-
na a' hijjába való átsorgástól, a' kik a' nélkül,
hogy tsak egy pohár bor töltést adott volna is
nekik kötelességül, az asztalnál ültek. Külömben
ezeknek legjobb dolgok volt, mert míg a' férj-
fiak vitézi tüzekkel küszködtek, ezek addig a'
Kolosvári káposztából 4. portiót is megehettek.—
Az élet-idő meghatározásáról tsak annyit mondok,
hogy ezt B. Ur igen okosan tselekedte, mert a'
személyek gondolkozása 's tselekedetek módjából
bizonyosan senki se huzza ki az élet-idő mennyi-
ségét igazán, hanem ha az öltözet és a' 4-dik lap
elolvasása által; egyébaránt egy átaljában szük-
ségtelen, de minthogy e' részben a' betű szedők-
nek alkalmatlankodott legtöbbit, azoktól kérjen
engedelmet; én pedig odább megyek.

A' II-dik Felvonás 1-ső Jelenése a' Törökök
készületjeit adja elő, — mellyek 2. lapokba fog-
laltatnak hé, 's a' nélkül, hogy egy illy nevezet-
es viadalra legkisebb hathatós lépést tennének
is, az egész felvonásból végképen eltűnnek, és
minekutánna Bethlen Ur nagy vatsorája után
magokat kialudták a' magyar sereg tisztjei, ismét

megjelennek Báthoryval együtt, a' ki egy buzdló rövid beszéd által (mellynek helyes voltát meg kell vallani) a' vezéreket a' nemzeti szabadság 's ditsőség fentartására lelkesíti; — de vajmi illetlenül jő a' ki, midőn a' Török fogoly Asztur bévezettetik, Dörgő egy Erdélyi fejedelem jelenlétében két káplárt szollitat elő, hogy a' néma Kém nyelvét felvágattassa? — és ha már tsak ugyan Báthory előtt kellett a' Kémnek megjelenni, miért vallasza Dörgő, a' nélkül hogy a' Fő Vezér egy szót is szóllana? a' vagy a' többi tisztek legkisebb részt is vennének a' történetben? — Ugyan kár volt már a' játék-szin ékességére le nem huzatni, 's jó 25-öt nem tsapatni szegény Aszturon, így duplex esset libelli dos, mert azon szín játékosnak, a' ki az Asztur rolláját játszaná, köszönetére számot tarthatna B. Ur, a' nézők pedig jó izüt nevetnének Dörgő Urnak vitézi tselekedetén. — Alig hogy Asztur Báthory parantsolatjára, a' ki az egész vallasás alatt talám az ablakon nézett ki felé, 's tsak a' végén szóllaltatja meg B. Ur, ép bőrrel elvitetik, viszont egy Kém áll elő, a' melly sok spionírozás ha megtörtént is, kár elő hozni, lehetett volna ezeknek helyét betsületesebb emberekkel bétölteni, mint szintén egy Erdélyi fejedelemnek egy kevésbé nagyobb rangü ajtón állót tenni, mint egy közönséges huszár; ha tsak egy káplárt is megérdemelne egy Báthory; de az illy alatsony spionkodás nem is jő jól ki a' vitézi darabokban, mert az árulkodás és tudakozódás nyúl szivnek a' jele, valamint a' vaktában való megtámadása az ellenségnek ostobaság; nem olvasott illyet senki a' Nagy Hunyadi-ról 's Zrinyiről. — A' 7-dik Jelenésben melly a' II. felvonásnak bérekesztése, 'Sztáray, egy első tiszt, Györgyel az Irényi lovászával kézen fogva jönnek elő. Ez a' Jelenés akkor is szebb volna, ha Sztáray György helyett, Lilla Kisasszony' va-

lamellyik Szobaleányát (kivált ha szép volt) környékezte volna meg, 's ettől fürkészte volna ki Irényi szerelmét, nem pedig egy lovással kötöly szoros barátságot, és tsak a' hibázik, hogy valamelly kortsmában egy pohár bor mellé üljenek össze, 's ott kofáskodjanak a' szerelemről, holott egy olly idő pontban, midőn illy szoros volt a' kaptza, nem illy hijjába valóságról, hanem más fontosabb dolgokról illett volna beszélni; de tziel nélkül is való az egész titok vadászás, mert semmi következtetést nem húz maga után; legalább utóbb sem jó, sem rossz következtetése sinsz előadva, a' mit a' titok felfedezése maga után húzott volna, már pedig a' Drámában minden legkissebb mellékes történetnek a' fő tzielte kell érdekelni; ennek pedig a' Kenyérmezei viadalra annyi befolyása sinsz, mint az ajtó megett lévő botnak az essőre. Hát az hogy jö ki, midőn György beszélgetésére Sztáray el kezd dúdolni? ez épen úgy jö ki, mintha ő is szerelmes lett volna, pedig Ali Bég 100. ezer katonáji tsak ugyan ki-verhették a' fejéből minden Magyarnek a' szerelmes gondolatokat az ütközet előtt; 's ez az Éneklés úgy jö ki a' lovász jelenlétében, mintha Sztáray azt akarván megköszönni, hogy György felfedezte Ura titkát, érte egy Nótát danolt. De hi-ba ez a' Drámai regulák ellen annyiban is, hogy a' költők rendszerint valamelly fontos tárgyal re-kesztik be a' felvonásokat, hogy a' nézők figyel-metességét a' még hátra levőkre inkább felfüg-gesszék, a' mit itt B. Ur semmi esetre el nem ér, mivel a' mint feljebb emlitém, Irényi, ha még százszor szerelmesebb is, 's száz elne felejts nótá-kat eldúdol is a' régi időkben, a' Kenyérmezei viadalra, 's ennek vitézi tetteire legkissebbet se tesz.

A' III. Felvonás ismét szerelmen kezdődik, melly a' két Jelenésnek tárgya, és úgy látszik, hogy B. Úr sokkal jártosabb a' szerelemben, mint a' kard forгатásban, mert a' szerelmesek sokkal jobban viszik rollájokat, 's hozzájuk illőbb beszédekkel vannak felkészítve, mint a' Vitézek. Így az 1-ső Jelenésben elő adott magános beszédje Lillának a' maga nemében a' helyben hagyást megérdemli, nem külömben a' 2-dik Jelenésben Viktória biztatása, 's szerelmes fetsegése Lillával, ha szinte nem a' feltett tzielhoz képest való is, el mehet. Ezen szerelmes Jelenések után jő elő valahára, minekutánna a' Magyar Vitézek vendégeskedése alatt a' kémek tették meg a' hadi plánumot, maga a' fő történet, ama halhatatlan Kenyérmezei viadal, mellyben Báthory elesik, Irényi pedig még tüzesebben ontja az ellenséget, az az Irényi külömb fitzkó volt, mint ama próbált Báthory; 's talám nem volna olly lealatsonyító dolog a' Fejedelemre nézve, ha Irényit B. Úr futásnak indította volna, a' mi nem volna az Úrfinak is betstelenségére, mert egy maréknyi népnek a' roppant Török tábortól megverettetni nem tsuda 's nem szégyen. De a' ki a' feljebb mondottakat figyelmetesen megolvassa, nem is várhat B. Úr tolla után egyebet Báthorytól, gyávaságnál, — hát így készülnek Zrínyi és Szolimán a' Szigethvári ütközetre? 's tsak annyi vitézi lelket önt egy Báthoryba, a' kinek vitézségét még az idegen nemzetek is bámulták, 's betsülték, és a' Lengyelek Királyoknak is választottak? — Tudja meg azt az Iró jövendőre, hogy ha tsak ugyan pennához nyúl, arra fordítsa figyelmetességét, hogy azt lássák a' nézők, a' mit a' darabban elő jövő személyek gondolkozások 's tselekedetek módja által akarnak láttatni magok, nem pedig a' Költő, és így mintegy észrevehetetlenül olly

érzé-

érzések 's indulatok serkentessenek fel a' nézőkben, a' millyeneket a' drámai műnek önnön természetere szerint kell szűlni, az az vagy vitézi tűzre hevítse a' nézőket, vagy pedig valami szomorú állapotba helyheztesse, nem pedig a' drámai darabok elő adása alatt való ilyen felkiáltásokra: fűtyöljön egyet Szilágyi 's a' t. *). — Hát arra mit mond akárki is, hogy az ütközetet asszonyi sopantás, 's ezt viszont a' tsata megújítása váltja fel? tudom a' B. Úr pártján lévők helyesnek állítják, 's ha szorosán megtekintjük a' dolgot, nem is lehet Pfiffbergernek a' B. Úrtól reá kent Impostúrát másutt véghez vinni, mint itt; de hát ez az alávaló leány-ragadás, 's az ártatlanságnak el tsábitása minő öszve köttetésben van egy Kenyérmezei vitézi történettel? — Nem illik egy nemzeti hősi tettet, melly méltóságára nézve a' legelső drámaticus Költőnek, egy Schillernek is munkát adott volna, illy alacsony tselekedetekkel el tsúfitani! A' hatodik Jelenésben Báthory igen kevés emberséget tud, mert, minekutánna a' Magyarok Istenének hálakat adott a' nyert győzedelemért, kötelessége lett volna legalább egy Servust mondani, vagy tsinálni Kinisynek, mint élete 's a' haza megszabadítójának; hanem Irényiről kezd tudakozódni, 's alig felejtik el a' háborúbeli szorongatásokat, legottan tántzba kerekednek, 's utóbb is Kinisy szóllal meg Báthoryhoz; ennél több emberséget tud a' legutolsó faluban lévő kis-bíró is, a' mit Báthory, ha élne, bizonyosan szemére hányna maga is a' Szerzőnek.

A' III. Felvonásnak kellene a' drámai regulák szerint a' berekesztésnek lenni; mert a' Kenyér-

*) Ezt egy nagy Nemzeti darab előadattatása alkalmatosságával kiáltotta Pesten egy valaki, ama fűtyöléséről esmeretes Magyar Szinjátszónak Szilágyinak, B. Úr úgy vélem legjobban fogja tudni, ki volt?

mezei viadal a' fő tárgy, és ez itt rekesztődik be; minthogy pedig B. Ur (talám mivel a' darabot igen kitsinylette) még egy felvonást ragasztott hozzá, én is kénytelen vagyok észrevételeimet folytatni. — Az 1-ső Jelenésben egy Huszár jelenik meg azon levéllel, melyet Báthory az Ali Bég fija hátán írt (pedig talám könnyebb lett volna valamellyik asztalon, a' mi részben ott fogyatkozás nem volt, mert ha ettek, ittak, asztalok is lehetett). Ezen levélnek foglalatja a' Magyarok győzedelme, a' Fejedelem Bethlennél leendő megjelenése, és Lilla Kisasszony Irényivel való házassága, 's Victóriáé Kinisy Lászlóval; holott még azt sem tudja a' Fejedelem, él-e, vagy meghalt Irényi? — ugyan hogy gondolkozhatik ilyen sületlenül egy Báthory, midőn tudhatta, hogy a' szerelmeseknek nem kell nagyobb menykő tsapás, mintha kedvelt tárgyaktól véletlenül megkelletik válniok? hogy mentené már ki B. Ur Báthoryt ezen gondolatlan lépésétől, ha az egész Bethlen háztól olly igen szeretett Irényi valahogy lemészároltatott volna? — én legalább nem tudom. — Hát Bethlen, mint atya, és Bethlené, mint anya' hideg vérűségében, midőn Pffiberger tsalárdsága napfényre jő, ki nem botrányozik meg? — utóbb is egy idegen, a' ki semmit se tud Pffiberger plánumáról, legalább a' darab foglalatjából nem látszik, kénytelen mindenféle huszárokat kiküldeni az áruló el fogására, holott nem tudja az Irényi hol létét, de hogy is tudhatná, mikor még az atya se tudja? — 's imé a' böltö Victoría már ezen mondására Bethlennek, hogy Lilla Schlauzinnéval el ment Irényi kiváltására, az egész alattomos szövetekezést által látja, 's a' tsábitók megtsipésére parantsolatokat ad ki, mellyek inkább illenének egy leányától megfosztott atyának a' szájába, a' ki Irényi el fo-

gattattatásáról való hírmondásán Pfiffbergernek személyesen jelen volt, 's inkább gyaníthatta az Istentelenséget, — 's hogy szebb legyen a' Jelenés, félre vereti B. Úr a' harangot, mintha bizony olly hosszú idő alatt, melly Pfiffberger el illantásától fogva (lásd a' III. Felvonás 4. 5. Jelenését) eltelt, az áruló hegyen völgyön túl nem szaladt volna! — A' 3-dik Jelenésben, minekelőtte egy Huszár alázatosan megjelentette volna Bethlennnek, Báthory eljövetelét, (hihető megtetszett a' Fejedelemnek a' Tisztek beszédéből az 1 ső felvonásbeli gazdag vendégség), és szállást kért volna, megjelenik Báthory a' többj hadi tisztekkel együtt.

Az itt elő hozott Rákóczy marsról azt kell megjegyezni, hogy már I. Rákóczy 1630. esztendő táján III. Ferdinánd alatt élt, mint Erdélyi Fejedelem, a' Kenyérmezei ütközet pedig 1479-ben történt Mátyás Király alatt, és így azon 4. Rákóczyak közül, a' kik Erdélyi Fejedelmek voltak, egyiknek se lehetett a' kérdésben forgó Mars tulajdonok, risum teneatis amici! — Hát Bethlennnek a' Fejedelem eránt való olly szembe tűnő hidegsége, hogy azt Báthory legottan észre vette, hogy egyezik meg egy tör'sökös Magyar asszony Characterével? — holott Bethlenné sem a' Fejedelem kegyes leereszkedésén, sem a' hazának olly veszedelmes ellenségtől való megszabadításán legkissebb örömét sem mutatja? — nem illyen heroinák Zrinyiné és Kemény Simonné, boldog hősnék, a' kik nemesebb gondolkozású Höltsökre találtak, mint szegény Bethlenné, a' ki még bizonyosan nem is tudhatta leánya 's Irényi állapotját, (a' mennyibe semmi bizonyos hírmondó a' darabba ez eránt nints felhozva) 's még is szívében a' nyomorúlt hazának megszabadításán való híradás semmi örömet nem szülhet, a' melyet annyival örvendetesebben vehetett volna, mi-

vel már régen szenvedte Erdély a' Törökök igáját; — ha bizonyos lehetett volna leánya veszedelméről, ekkor az anyai szívnek ezen gyengeséget meglehetne engedni.

A' 4-dik Jelenésben végre megjelenik a' B. Úrképzelt vitéze Irényi, — a' kinek többb vitézséget tulajdonít, és Báthory lealázásával magasztalja felképzelt hőssét, — még pedig Lillával. Ha már tsak ugyan ezen vitézi történetbe illy szerelmes históriának is be kellett jönni, mennyivel interestezántabb lett volna az egész dolog, ha Pfiffbergertől való vissza vétele Lillának, egy a' Játékszínen elő adott különös jelenésben történt volna meg, mellyben vitézségét Irényi kimutathatta, és Lillára való érdemes voltát megbizonyíthatta volna; itt pedig az egész dolog, mint valamelly Románban, tsupa elő beszéllés által adódik elő. A' 6-dik Jelenésben Irényi Lillát vezeti, és az 5-dikben semmi nyoma sins, hogy kiment volna; 's minekutánna megjelenik, Bethlenné édes anyai ömledezéseit a' legforróbb érzések közt fejezi ki, Bethlen pedig azt se mondja, bikk-mak béfellegzett, mintha soha se is látta volna; hanem a' két magyar Kásztor és Polluxnak kiált vívátot! — a' mit nagy mu'sika, és lövés, ezt pedig nagy lakodalom követi, hanem tsak Irényi és Lilla részéről; de hát Victória és Kinisy László hová lesznek? — szegény ez pártában, jegyben, gyűrűben marad, pedig az 1-ső Jelenésben leányához írt levelében más napra ígérte meg Báthory az egybekelést, 's imé az idegenekről megemlékezik, azokat szerentséssékké teszi, 's a' maga leányáról megfelejtezik.

Ez a' rövid foglalatja ezen tsuda munkának, és ítélje meg kiki, ha nints-e igazságom, ha azt állítom, hogy inkább megérdemelné a' Lilla és Irényi, vagy a' hasonlíthatatlan hívség, mint a'

Kenyérmezei viadal, vagy a' hasonlíthatatlan vitézség nevét. Az ebben előjövő számtalan hibák, mellyeket naggyából felfedeztem, még csak a' drámai költésben való járatlanságból származnak; de van még itt egy nevezetes, és semmi mentség által is jóvá nem tétethető, sőt szorosan véve erköltsi hiba, a' nemzeti gyűlölség; — és ez az, a' mi észrevételeimet velem tovább is folytattatja. — Már a' 4-dik lapon, a' személyek elő számlálásában legottan észre veheti a' részre hajlástól szűkölködő olvasó, a' hol B. Úr el ragadtatván nemzeti büszkeségétől 's tüzétől, a' németek betelelítésével kívánja nemzete betsületét felemelni; egyébaránt nem tsudálkozom nagyon rajta, mert a' német Tudósok ízlésével nem esmeretes, a' mit ezen idétlen munka nyilvánosságossá tesz; különben ha tudományos tekintetben azoknak valamit köszönhetne, bizonyosan sem az egész nemzetet Báró Pfiffberger személyében meg nem gyalázná, sem illy fületlen farkatlan munkával a' Magyar hősök örök emlékezetre méltó vitézi tetteit nevetségessé nem tenné, 's a' méltó betsültetéstől a' késő maradék előtt meg nem fosztaná. Kit nem botránkoztat meg már a' munka elején, Báró Pfiffberger neve után a' hosszú képű's nagy órrú nevezet, talám azt gondolja B. Úr, hogy mivel magának rövid orra, 's kerek képe van, már minden, a' ki így néz ki, rövid orránál 's kerek képénél fogva betsületes ember, 's ezen erköltsi rövid orr és kerek kép csak a' Magyaroknak tulajdona; a' honnan következik, hogy más nemzetek ezek nélkül szűkölködnek, 's ennél fogva minden erköltsiségtől meg vagynak fosztatva. — Mondhatom, a' Törökök egy századon túl prédálták hazánkat, de nagyobb pusztítást nem tettek benne, mint ez a' Kenyérmezei viadal leírása a' Magyar literatúrában és karakterben. Hát a' harmadik Jele-

nésben hogy áll össze Báró Pfiffberger és Schlauzinné asszonyság kutyával való megjelenések a Játékszínen? a'vagy nem látja e' által a' legtudatlanabb néző is illetlennek, a' kutyáknak a' hősökkel egy és ugyan azon Játékszínen való megjelenéseket? — Pfuj! vitézi, és kutyai játék vajmi nem egyeznek össze! 's tsak a' hibázik, hogy valamint a' két német személyeket mindennemű alacsonyosságok végbevitelére alkalmasakká teszi, sőt egy gyalázatos plánum végre hajtására (a' mit pedig épen nem B. Pfiffberger, hanem B. Úr maga koholt, mert a' históriából nem merítette) eszközzé teszi, tsak a' hibázik mondom, hogy a' kutyák is velek született rollájokhoz képest a' magyarokat az egész közönség előtt megugassák. — Hát a' plánumot, melly épen alávaló, ki érti? azt mondja ugyan is a' Báró: én azt fogom mondani (az az Bethlenéknél), hogy engem Irényi küldött, hogy rabságba való esését kedvesének tudtára adjam, Kurin pedig úgy adja ki magát, mint a' ki jól tud törökül (de hol? Bethlenéknél nem; mert ott a' török nyelv mellett is megismerik, mint régi esmeröst; a' törököknél tehát, legalább a' III. Felyonás 5. Jelenésében oda küldi Schlauzinnét B. Úr) — tudja a' mennyire szereti (de ki? és kit?) az egész világgal se fog gondolni, tsak hogy azt szabadíthassa. — Így a' Töröknek váltságul szánt (kérdés ha szánnak é valamit? vagy semmit se?) summa is a' miénk, a' kisaszszonykával pedig Steinekkben úgy járattjuk, a' mint akarjuk. Ezen plánumnak mind kifőzése, mind végrehajtása egyaránt ügyetlenül van kidolgozva, olvassuk meg tsak a' 49-dik lapon mit beszél Bethlenéknél. — Minekutánna az ütközetet el mesélte volna, ezt teszi utánna, hogy a' Bég a' rabokat nyakaztatni kezdte, és ő (az az a' Báró) esedezett Irényi életéért, a' mit 10 ezer arany váltságért

meg is nyert. Itt az a' kérdés, hogy esedezhetett Pfiffberger Irényi szabadságáért, holott bár fogoly nem volt is, mivel el szaladt, de az ellenség számából való volt; 's hogy? hol? és minémű környüállások közt mehetett ő a' neki dühült Basához? erről mind szörnyen hallgat B. Úr, holott, ha ugyan a' volt tzelja B. Úrnak, hogy a' németeket legyalázza, világosabban, 's valamelly különös Jelenésben, mellynek épen e' lett volna a' tárgya, kellett volna elő adni; a' mit hihető azért mulatott el B. Úr, mivel nem akarta a' két ütközet közt el telt időt olly igen meghosszabbítani, 's több Jelenéseket közbe szúrni, így is míg Pfiffberger a' híradással készen van, a' tsalárdtság-ra készülleteket tesz, a' tíz ezer aranyokat Bethlen kiolvassa, annyi idő el telik Báthory tsatája, 's Kinisy megérkezése közt, hogy Báthory a' holtak közül tizszer is el illanthatott volna a' tsata piatzról, hanemha el aludt ott fektében. Itt megpihentetném tollamat, ha azt nem gondolnám, hogy némellyek észrevételeim miatt rosz hazafinak fognak tartani; minthogy tehát én ezt előre tudom, köteles vagyok magamat, bár lelkiesméretem tiszta is, előre menteni. Jó hazafinak nevezetik az, a' ki a' haza boldogságát jó tanátsal 's tselekedettel is elő mozdítja. Ezen rövid értekezésemből semmit ezen két dologra nézve szememre nem lehet hányni; sőt a' ki figyelmetesen megolvassa, azt húzhatja ki, hogy épen hazám eránt való szeretetem tsikarta ki észrevételeimet belőlem, és ez vallatja meg velem azt, hogy mind addig, míg illyen mind képtelen, mind erköltsi hibákkal teljes munka a' magyar játékszínen megjelenik, a' nemzeti Literatura tsak ugyan bőltsőjében van, és ha tsak illyen Irók darabjai által neveltetik, bizonyosan ott is fog még századok múlva is sínlődni. Én tisztelem ditső nemzetemet,

és nyilván ki merem mondani, hogy ha azt tseledettel megkellene is bizonyítani, ha nem jobb, de utólsóbb hazafi B. Úrnál nem lennék; de meg-esmerem mind e' mellett is a' más nemzetek érdemeit, kiváltképen a' híres német nemzetét; mert a' németektől vettük jobbára pallérozódásunkat, ezeknek köszönhetjük tudományos esméreteinket, a' mit kiki megesmér, a' ki édes hazánk szomszédjait esmeri; napkeletről ugyan is, az az a' Török hirtokoktól nem jöhet, mert ezek magok is szűkölködnek a' nélkül, a' déli 's éjszaki szomszédok szint olly tudatlanok, tsak a' napnyugotiak, a' németek azok, a' kiktől jöhetett és jött is a' mívelődés hozzánk be *). — B. Úr egy szóval, mind a' darab kidolgozásában el követett hibák, mind azon erköltsi hijánosság vétke alól, mellyet feljebb említettem, egy általjában kimenthetetlen; az elsőre ugyan azt mondhatná menteségül: et voluisse sat est,—de hát ki hívta fel B. Urat erre, hogy egy olly Schilleri talentumot kívánó történetbe vágjon belé? 's mért nem mérte meg értelembéli erejét, 's a'hozképest mért nem választott tárgyat magának? meggondolván Horátiusnak ezen épen ide illő mondását: Cui lecta potenter erit res, nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo; — a' másodikra pedig még távulról se lehet valamit elő hozni, 's annyival inkább, mivel Pfiffberger történeteinek a' históriában semmi nyoma sints, nem volt kéntelen még akkor is, ha talám igaz volna, olly kiméletlenül az emberek hibájit felfedezni; 's tsak azt a' kérdést teszem, hogy ha B. Úr Franczia országban olly tányér - nyaló volna, mint Pfiffberger, 's a' Fran-

*) Az újabb igen is; a' régi inkább az Olaszoktól és Franciaíktól jött.

tziák és Anglusok közt háború ütné ki magát, és illy kereset módjára alkalmatosságot látna, ugyan volna e' tsak egy fillérrel is nemesebb lelkű? húzna e' jobban szíve egyik félhez, mint a' másikhöz? — Ha itt amott B. Urat megszártam is, épen nem neheztelhet érte reám, mert én azért tselekedtem azt, mivel B. Úr két nemzetet bántott meg, — megsértette nemzetét, mert mit ítélné Hazánkról egy német Tudós, ha tsak illyen gyáva öltözetben jelennek meg Őseink? a'vagy nem tsúfolhatják é ki az egész nemzetet? 's nem azt gondolhatják é mindenek, hogy a' Magyar vitézség, bár is a' történet Írók teljes igazsággal olly igen magasztalják, tsupa Költemény, midőn a' késő maradéka ezen nagy nemzetnek nem alkalmas azt illendőképen leírni? — Más részről, mit vélhet Pfiffberger Characteréről, midőn akárki által láthatja, hogy ez a' költött Személy minden hozzá tartozóival együtt olly öszvefűzés nélkül, 's olly átálatos formában állítódik elő ezen hősi történetben? — a'vagy látott é B. Úr valamelly német Drámában illy alacsony lelkű teremtest a' Magyarok képében megjelenni? — Valóban senki se, — és tsak az olly rövid látású mentegetheti a' fent elő számlált esetekben B. Urat, a' ki Roeszler Úr Újság leveleinek 364-dik lapján Eingesandt tzim alatt ezeket teszi közönségessé: „Budafalvi Bors Sámuel Úr munkája, a' Kenyérmezei viadal tzimű Énekes vitézi Játék olvasása közben, édes érzéssel olvadott érzékeny szívünk, — 's ezen gyönyörű érzés tartozott Áldozatja az, mellyet ezennel a' Nemzetiség eránt viseltető tiszteletből a' Haza sz. oltárára teszünk. A' Munka gyönyörködtető. — Az írásmódja fellengős és finom. — Az Erány szent, és tökéletes. A' Hazafiúság követni való buzgósága, a' Szerző tűz lelkét elevenen példázza. — Egy szóval, mivel a' Mun-

ka annyira hasznos, a' mennyire gyönyörködtető, óhajtvá mondjuk, hogy bár ezen Munka tsupán a' finomabb ízlésű Haza Leányi, és józanabb érzésű Hazánkíjái kezekbe kerülne. — A' Munka, belsejét tekintve sokkal felségesebb, mint sem alattosny lelkek tizirkálhassák". Így áldozik egy nevetlen valaki a' Haza szent oltárán, és tsak az a' szerentséje, hogy a' nevét ki nem tette, mert valóban méltó volna, hogy ezen néhány soraiért a' tudományos világban örökös hallgatással büntetődne meg; hogy így sem a' tudatlanabb 's olvasottlanabb hazafiakra rossz ízlést ne ragasztana, sem a' finomabb ízlésű haza leányait, és józanabb ízlésű hazánkíjait méltó bosszankodással, és a' magyar munkákra való előfizetéstől, 's azoknak olvasásától el ne rettentené *).

X.

B) Külföldi Literatúra.

Dissertation sur le déluge universel, ou introduction à la géognosie de notre planète. (Értekezés a' közönséges özön-vízről, vagy a' mi planétánknak geognosiája) par F. Chabrier in 8-vo de 132 pag. Montpellier; 1823. imprim. de X. Julien.

Chabrier Úr, kit foglalatosságainak természete sokat késztet utazni, 's különösen éjszaki Német országba, megütköztvén azon sokszor szörnyű nagyságú gránit daraboknak látásában, melyek böven el vagynak hintve az Álbis mind két partján, Hannoverában, a' Brémai és Hamburgi földön, Meklenburgban, Pomeraniában 's a' t. az az olyan tartományokban, melyek a' gránit hegyek-

*) Mind igaz, de kemény; még is szükséges.

A' Red.